

II METHODIKA

Chaos názorů, který panoval v buržoasní historiografii o nejstarších českých dějinách, není náhodný. Je pouze projevem celkové ideologické zmatenosti, která se plně projevila v metodě i v metodice buržoasní historiografie.¹ Podíváme-li se blíže na *methodiku* našeho buržoasního dějepisce, postřehneme snadno, že buržoasní dějepisce ani *nemohlo* vyřešit otázky, které nadhodilo. Vyplyne to zcela jasně, probereme-li si blíže postup práce jednotlivých „škol“ v naší historiografii.

Palacký a jeho škola otázku metody vůbec podceňují. Palacký sám odmítá jakoukoliv „filosofii“ a odmítá obírat se „floskulami vševědoucích soustav filosofických“ (I/1, str. 56 úvodu)². Palacký vědomě omezuje celé své líčení na politické a kulturní dějiny, neboť jak sám píše, „život bezidejný všude jest nepamátelný, a protož aniž vypravován býti nezasluhuje“ (I/1, str. 8). Ačkoliv Palacký v úvodu ke svým „Dějínám národu českého“ tak rozhodně odmítl jakýkoliv „filosofický systém“, přece jej sám do svého líčení vnáší, a to hned dvojím směrem. Jednak je podle Palackého, přesvědčeného protestanta, v celých dějinách patrna „ruka Páně“ (I/1, str. 15); jednak mají české dějiny ještě svou zvláštní zákonitost. „Příroda sama, ukončivši a uzpůsobivši Čechy co zvláštní celek, *před-ustanovila* (podtrženo mnou — F. G.) tím hlavní ráz historie české“ (tamtéž, str. 4). Jeho koncepce vyplývá i z jiného výroku Palackého, který jsem citoval v předcházející kapitole. České dějiny jsou podle něho neustálým „potykaním“ českého živlu s německým okolím, které prý bylo dáno samou přírodou. Jak jsem rovněž ukázal v předcházející kapitole, je právě tato Palackého koncepce koncepcí nastupující buržoasie. Je proto v podstatě pokroková. Její ráz ve vztahu k německému „světu“ je pak určen především konkurenčním bojem české buržoasie proti mocnějšímu (německému) soupeři.

Palackého ideologie byla jako celá buržoasní historiografie idealistická. Odpovídalo tomu i to, že Palacký a ostatní buržoasní historikové vykládali jednotlivé události jako následek pouhé vůle nebo úmyslu jednotlivců. Velmi jasně vyniká tento základní postoj při líčení vlivu a významu knížecí moci v nejstarších dějinách, v němž není kníže ukazován jako

¹ Metodou nazývám světový názor, který je východiskem pro vlastní bádání. Metodika je souhrnem způsobů a prostředků použitých při bádání.

² Cituji opět podle 3. vydání „Dějín národu českého“.

představitel určité třídy, ale jako „tvůrce dějin“. Charakterisoval jsem to blíže již v předcházející kapitole.

Bylo by chybou vytýkat Palackému a jeho přívržencům tento nedostatek jakékoliv propracované metody nebo metodického postupu. Palacký ani nemohl tehdy, když psal své „Dějiny“, ještě vypracovat v českém prostředí nějakou větší, rozsáhlejší platnou metodiku. Přesto znamená právě Palackého vystoupení veliké zdokonalení ryze řemeslné metodiky české historiografie. Začal totiž jako prvý v rozsáhlém měřítku³ rozebírat prameny, vědecky je hodnotit a třídit. Zcela v souladu se svým základním názorem, že život „bezidejný“ nezasluhuje ani, aby byl vypravován, soustředil Palacký pochopitelně svůj zájem na prameny k politickým a kulturním dějinám, především na kroniky.

Ale prameny pro nejstarší období českých dějin jsou příliš kusé, aby se z nich dal zrekonstruovat nějaký celkový obraz „života“ českého lidu v 10. až 12. století. Palacký si byl této okolnosti dobře vědom, a proto užil jako doplňku pramenů mladšího data a analogie z jihoslovanských dějin, „když věc zatemnělá toho žádá a potřebuje“ (I/2, str. 222). V tomto ohledu byla tudíž Palackého metodika pouze pokračováním staré metodiky, jak ji používali jeho předchůdci v první polovině 19. stol., kteří líčili české dějiny toliko v rámci obecných slovanských dějin. Avšak je nutno zdůraznit, že Palacký byl mnohem kritičtější než všichni jeho předchůdci (vyjma Dobrovského) a používal mnohem méně analogií, než bylo v jeho době zvykem. Přes všechny nedostatky této metody znamenal jeho *pracovní* postup v polovině 19. století krok vpřed svou kritičností a akribií.

Je příznačné, že Gollova škola se v podstatě nedostala v metodice dále, než byl Palacký a jeho přívrženci. Goll sám, jak jsem již podotkl, se hlásil ke škole Rankeho, který si v důsledku své pozitivistické metody dal jako motto pro historickou práci, že historik má zjistit, „wie es eigentlich gewesen“ (jak se to vlastně stalo). Vše ostatní, měl na zřeteli hlavně vývojové zákonitosti, leží prý absolutně mimo historikův obzor a jeho působení a netýkají se ho. Ranke vypracoval svůj postup historické práce, rozbor a kritiku pramenů na studiu diplomatických vztahů, na studiu relací vyslanců a oficiálních zpráv panovnických dvorů. Tato metoda byla typickým projevem idealistického názoru na dějiny, který viděl v dějinách projev vůle velikých osobností, panovníků, duchovních „směrů“ a dvorských intrik. Celý pracovní postup Rankeho školy byl vědomě zaměřen na studium t. zv. politických dějin. Metodika Rankeho školy, její zjevná jednostrannost, byla pak záhy kritisována i buržoasní historiografií, ovšem pouze v podřadných bodech. V podstatě byla vedoucí metodikou jak německé, tak i české buržoasní historiografie.

Je na snadě, že tato metodika mohla snad vystačit ke zkoumání osudů panovníků, k líčení bitev nebo diplomatických jednání, ale musela

³ Před ním se obíral kritikou pramenů již G. Dobner a J. Dobrovský.

naprosto ztroskotat tam, kde šlo o široké lidové masy, které takřka vždy vystupují v starých pramenech anonymně a o jejichž postavení vypravují staré kroniky celkem mnohem méně než o bitvách, hostinách a intrikách. Není tedy náhodou, že převážná většina všech monografií, které vzešly z Gollovy školy líčily nebo rozebíraly činy jednotlivých význačných osob. Přehlédneme-li v bibliografii produkci Gollových žáků, můžeme se o tomto faktu velmi snadno přesvědčit. Tam, kde šlo o studium lidu nebo o celkové studium vývoje, musela pozitivistická methodika zcela pochopitelně naprosto selhat již proto, že prostě nebyla pro takový rozbor určena.

Není mým úmyslem tvrdit, že práce Gollovy školy byla pro zkoumání nejstarší doby českých dějin naprosto bezcenná. Bylo by nespravedlivé nevidět veliký pokrok, za který vdčíme této škole při rozboru jednotlivých pramenů, v drobných monografiích i ve vědeckých edicích našich nejstarších pramenů. Ale celkově musela tato škola selhat již proto, že se stejně, ba více než Palacký, vzdávala jakékoliv možnosti studia vědecké zákonitosti vývoje. Tato skutečnost se plně projevila tam, kde se buržoasní historiografie pokusila určit společenský řád, který převládal v Čechách 10.—12. stol., kde se snažila vysvětlit vznik poddanství, a konečně zcela markantně, když líčila stát a jeho úlohu v nejstarším úseku našich dějin. Na okolnost, že úloha státu i panovníků se skreslovala zcela systematicky v pracích naší historiografie, jsem poukázal již v předcházející kapitole.

Pokud se týče konkrétní historické práce příslušníků Gollovy školy, věnovali se tito historikové většinou hledání „analogií“ v jiných zemích, pokud nedali — jak tomu bylo většinou — přednost monografickému zpracování jednotlivých událostí. Pokud se pak snažili o celkové vyličení nejstarších dějin, docházeli většinou k naprosto nesprávným výsledkům. Jako důkaz naprosté zmatenosti uvádím tvrzení Jar. Bidla, universitního profesora, který napsal v knize, vydané r. 1927: „Podle náboženství soudě, byli pravěcí Slované lid mírný a klidný, který prožíval přírodní idylu uprostřed lesů a lučin, protkaných neschetnými řekami a jezery a chráněných bažinami a močály.“⁴ Toto tvrzení, které by mohl stejně napsat na počátku 19. století Kollár jako Bidlo v 20. století, není zdaleka v historické literatuře ojedinělé. Naprostá neujasněnost nejzákladnějších pojmů vedla nutně k podobným úsudkům jako byly Bidlovy, jenž usuzoval z náboženství na skutečný stav (ačkoliv, mimochodem řečeno, nevíme o původním slovanském náboženství, kterého se tu Bidlo dovolává, takřka vůbec nic).

Jak jsem již nadhodil v prvé kapitole, opouštělo ve 20. století pravé křídlo Gollovy školy, reprezentované hlavně J. Pekařem, i starou methodiku Gollovy školy a snažilo se používat místo rozboru pramenů své „intuice“, svého „vcítění“ do minulosti. Následkem tohoto stanoviska, kterým byla historie jako věda vlastně likvidována⁵, bylo, že historické

⁴ Jar. Bidlo „Dějiny Slovanstva“ (Praha 1927), str. 42.

⁵ Historikové pochopitelně nemohli jít tak daleko jako buržoasní filosofie, která otevřeně žádala tuto likvidaci historie.

spisy pekařovců se začaly hemžit „gotickými a románskými dušemi“. Ve všech příležitostech, kdy historik nedovedl vysvětlit skutečnost vědecky, byla citována „duše doby“. Je jasné, že tato „historie“ neměla již s vědou nic společného, že se stala nutně pouhým krasořečněním. Tato snaha buržoasní historiografie likvidovat zásadu „wie es eigentlich gewesen“ nebyla náhodná, nýbrž byl to nutný důsledek zostrujících se třídních bojů ve dvacátém století, kdy již buržoasní historiografie nevystačila s heslem zkoumat izolovaná fakta, ale musela stále více a více negovat jakoukoliv zákonitost dějin.

Zvláštní místo zaujímá v tomto ohledu mezi buržoasními historiky t. zv. sociologická škola, k níž se hlásili Julius Lippert a Jan Slavík. Lippert sám používá v historických pracích sociologické methodiky poměrně málo. Jen tu a tam se pouští do vývojových úvah, které jsou však v podstatě zcela závislé na vývodech Bücherových. Poněkud jinak je tomu u J. Slavíka. Neobjevil sice v historiografii nic nového a shoduje se, jak jsem již ukázal v předcházející kapitole, ve všech podstatných bodech s Gollovou školou, ale ukazoval na methodické nedostatky Gollovy školy a přitom se sám s velkým sebevědomím pokládal za jediného historika-vědce. V několika pracích, které se vyznačují domyšlivostí a nabubřelostí, vytruboval, že on — J. Slavík — objevil jedinou vědeckou methodu dějepisců: sociologisující dějepis. Stojí za to povšimnout si této „vědy“ poněkud blíže, pokud se týče její methodiky. Výsledky Slavíkova bádání jsem se zabýval již v předcházející kapitole. Rozbor Slavíkovy methody je tím nutnější, protože směr „sociologisující historiografie“ je doposud široce rozšířen v kapitalistických zemích, kde přívrženci této methody provádějí stejně jarmareční kejkle, jako je kdysi u nás činil se svou „methodou“ Slavík.

Podívejme se blíže na methodický postup Slavíkova článku „Svatý Václav“.⁶ Celá jeho práce je vybudována na dvou předpokladech: křesťanství je „velikou revolucí“ (str. 331) a Čechové, když se dostali v 10. stol. do styku s křesťanskými misionáři, byli na úrovni afrických černochů (str. 331, 333). Slavík potom poučuje čtenáře, že můžeme tedy použít pro zkoumání českých dějin v tomto období poznatků ze „sociologie náboženství“, to je jinými slovy, použít rozboru příchodu misionářů-kolonisátorů do Afriky. Celá neapnost Slavíkovy „koncepce“ pak vysvitne zcela jasně, když zkoumáme, odkud má Slavík oba uvedené předpoklady. V celé práci není totiž ani *pokus* o jejich zdůvodnění. Je pochopitelné, že na základě nedoložených a nedokazatelných premis lze na světě dokázat všechno. Slavík však sebevědomě poučuje i o své celkové methodice práce v pokusu o souhrnné vyličení dějin českého národa⁷. Ačkoliv si je vědom kusosti zachovaného materiálu, přesto „řeší“ všechny záhady takto: „K vysvětlení však nám tu pomáhá srovnávací

⁶ J. Slavík „Svatý Václav a ráz počátků křesťanství u Slovanů“ („Slovanský přehled“, XXI. — 1929).

⁷ J. Slavík „Vznik českého národa“, I., str. 70.

sociologie, založená na dějinných poznátcích *všech dob a národů* (podtrženo mnou — F. G.).“ Věru, hezká metodika, která prostě podle „všech dob a národů“ hledá analogie, která se vzdává vědomě možnosti poznat zákonitosti, jež operuje s plochými a nejapnými příklady a která používá poznatků z období imperialismu pro studium počátků feudalismu. Nebylo by ani třeba psát o této „metodě“, jež dovede pomocí vhodných „analogií“ „obhájit“ i nejreakčnější názory, kdyby se tato metoda samolibě neoznačovala za „vědu“ a dokonce za obrovský objev. Celá tato metoda vychází, jak patrně, pouze z utkvělých představ „sociologisujících historiků“ a z různých „schemat“, která mají tyto historikové vždy v zásobě.

Není náhodou, že metodika buržoasní historiografie selhala naprosto tam, kde nešlo o popis bitev a diplomatických jednání a že se v nejlepším případě snažila jen o důkaz, že vývoj — tak, jak se skutečně odehrál — byl „nevyhnutelný“. Na hlubší důvody, proč musely selhat všechny metody buržoasní „sociologie“ (je míněna věda o společnosti vůbec) poukázal jasně V. I. Lenin v polemice s narodnickými sociology. Lenin rozhodně zdůraznil, že teprve marxismus umožnil vědecké zkoumání *faktů*: „Odkud vezmete pojem společnosti a pokroku vůbec, když jste ještě neprozkoumali ani jednu společenskou formaci v jednotlivosti, nebyli jste s to dokonce ani stanovit tento pojem, *nedovedli jste ani přikročit k vážnému studiu faktů, k objektivní analýze jakýchkoli společenských vztahů?*“ (podtrženo mnou — F. G.).⁸ Zcela jasně a všeobecně pak konstatoval Lenin ve své práci o Marxovi: „Objev materialistického pojetí dějin nebo přesněji řečeno, důsledné rozšíření materialismu na oblast společenských jevů odstranilo dva hlavní nedostatky dřívějších historických teorií. Za prvé, tyto teorie zkoumaly v nejlepším případě jen ideové pohnutky dějinné činnosti lidí, nepátraly po tom, čím jsou tyto pohnutky buzeny, nepostřehovaly objektivní zákonitost v rozvoji systému společenských poměrů, nehledaly kořeny těchto poměrů ve stupni vývoje materiální výroby; za druhé, dřívější teorie opomíjely právě činnost *mas* obyvatelstva, kdežto historický materialismus po prvé *umožnil* (podtrženo mnou — F. G.) probádat společenské podmínky života *mas* a změny těchto podmínek s přírodovědecky historickou přesností. Předmarxovská „sociologie“ a dějepisectví byly v *nejlepším* případě nakupením nezpracovaných, úryvkovitě sebraných faktů a popisem jednotlivých stránek historického procesu.“⁹ Tato Leninova slova platí v plné míře i pro naši historiografii. Bez správné vědecké metody není totiž možno historická fakta ani studovat. V nejlepším případě z toho vznikne tříst řad jednotlivých poznatků.

Lenin však charakterisuje i rozdíl mezi pojetím dějin u objektivisty a materialisty: „Objektivista tvrdí, že daný dějinný proces je nevyhnutel-

⁸ V. I. Lenin „Kdo jsou »přátelé lidu«“ (Spisy, I., str. 152).

⁹ V. I. Lenin „Karel Marx, Bedřich Engels, Tři zdroje a tři součásti marxismu“, str. 19—20.

ný; materialista přesně konstatuje danou společensko-ekonomickou formaci a antagonistické poměry, které plodí. Objektivista, když dokazuje nutnost četných daných faktů, se vždycky vystavuje nebezpečí, že se sesmekne k názoru zastávce těchto faktů; materialista odhaluje třídní rozpory a tím definuje svůj názor. Objektivista mluví o „nepřekonatelých dějinných tendencích“; materialista mluví o té třídě, která řídí daný ekonomický řád a vytváří tak určité formy odporu druhých tříd. To znamená..., že materialista je ve svém objektivismu důslednější, hlubší a zásadnější než objektivista. Neomezuje se na tvrzení, že proces je nevyhnutelný, nýbrž vysvětluje, jaká společensko-ekonomická formace dává obsah tomuto procesu, *jaká třída* určuje tuto nevyhnutelnost.“¹⁰

Lenin v těchto větech nejen skvěle charakterisoval celou buržoasní „sociologii“ (a z předcházejícího ličení je patrně, že tato charakteristika platí *plně* i pro českou buržoasní historiografii), ale ukázal současně i cestu k materialistickému, vědecky fundovanému rozboru faktů dějin.

Chceme-li aplikovat pokyny, které dal Lenin materialistickému vědci pro zkoumání minulosti, i na otázku nejstarších českých dějin, musíme především zjistit, která společensko-ekonomická formace převládala. Je tedy nutno v našem případě zkoumat, zda lze 10. až 12. stol. označit jako rodovou, otrokářskou nebo feudální společnost. Dále je nutno objasnit třídní rozpory v tomto období, ukázat úlohu vládnoucí třídy v české společnosti před počátkem 13. století. Všechny tyto úkoly musí být zvládnuty i v této práci, i když se týká jen venkovského lidu, neboť tento lid tvořil obrovskou většinu všeho obyvatelstva. *Jeho* dějiny a ne dějiny Přemyslovců nebo šlechty jsou dějinami českého národa. Přitom však je pochopitelné, že v této monografické práci se mohou zabývat otázkami feudálů jen potud, pokud zkoumání jejich postavení a moci je nezbytné k tomu, abychom porozuměli životu venkovského lidu — životu utlačovaných. Prvým úkolem této práce je tedy zjištění, zda je možno období 10. až 12. století již označit jako zcela feudální a do jaké míry můžeme předpokládat v tomto období platnost oněch zákonů, které se uplatňují za feudalismu.

Marx na tento postup odkázal zcela všeobecně již v „Úvodu ke kritice politické ekonomie“¹¹, když upozornil na to, že skutečně vědecká metoda pozůstává v tom, že se přistupuje od všeobecného k jednotlivému. Konkretisuje dále¹² svou myšlenku na příkladě desátků, které jsou nepochopitelné bez znalosti pozemkové renty (jež však nejsou s pozemkovou rentou identické). Je pochopitelné, že bez celkové znalosti vývojových zákonitostí musí historická fakta zůstatvat pouze izolovanými fakty, které může historik v nejlepším případě pouze registrovat. Jasněji řečeno: bez aplikace vědeckého učení o společnosti, marxismu-leninismu, jsou otázky našich nejstarších dějin naprosto neřešitelné.

¹⁰ V. I. Lenin „Ekonomický obsah narodnictví“ (Spisy, I., str. 416—417).

¹¹ K. Marx, „Zur Kritik der politischen Oekonomie“, str. 256 a n.

¹² Tamtéž, str. 263.

Je však nutno upozornit na jedno nebezpečí při postupu od všeobecných vývojových zásad ke konkrétním faktům — na nebezpečí *schematisace*. Jak známo, snažili se již záhy různí „přivřenci“ marxismu zploštit vědecké učení o společnosti v řadu „schemat“, která lze libovolně aplikovat na dějiny různých národů. Zvláště v tomto ohledu proslula „škola“ Pokrovského. U nás se o takové schematisování pokusil V. Husa.¹³ Na zásadní nesprávnost této metody poukázal jasně již B. Engels v dopise K. Schmidtovi z 5. VIII. 1890, kde napsal: „Ale naše pojetí dějin je především *návodem* (podtrženo mnou — F. G.) k studiu, a nikoli pákou ke konstrukci à la hegelovství. Celé dějiny nutno nanovo *prostudovat* (podtrženo mnou — F. G.). Je nutno prozkoumat podrobně podmínky existence různých společenských formací dříve než bude možno se pokusit odvodit z nich příslušné politické, soukromoprávní, estetické, filosofické, náboženské a jiné způsoby nazírání. Na tomto poli bylo až dosud vykonáno jen málo, protože jen málo lidí se tím vážně zabývalo.“¹⁴ Nebo, jak to řekl zcela jasně Lenin na adresu narodníků: „Marxisté přejímají bezpodmínečně z Marxovy teorie jen drahocenné metody, bez kterých si nelze ujasnit společenské vztahy, a tudíž kritérium svého úsudku o těchto vztazích vidí naprosto ne v abstraktních schemech a podobných nesmyslech, nýbrž v jeho správnosti a shodě se skutečností.“¹⁵

Pro postup historické práce to znamená — vycházejí z vědeckého učení o společnosti — neustále zkoumat, ověřovat a rozebírat fakta a neustále ověřovat celkové závěry na skutečném, zachovaném materiálu. Tento postup, kde hlavním pracovním prostředkem se stává rozbor-analýza, má ovšem s hlediska čtenáře určitou nevýhodu v tom, že odstavce, které spolu úzce souvisí, jsou tímto postupem od sebe odtrženy. V této práci se to především projevuje v líčení vlastního postavení poddaných, které je roztrženo do dvou kapitol (7. a 9.). Tento nedostatek plynulého líčení určitých otázek tkví v základě analytické metody a upozornil na něj již sám K. Marx, který napsal v úvodu k francouzskému vydání Kapitálu tato slova: „To jest nevýhoda, proti níž nemohu učinit nic jiného než na ni předem upozornit důrazně čtenáře hledajícího pravdu. Není žádné široké silnice pro vědu, a jen ti mají vyhlídku, že dosáhnou jejich světlých vrcholů, kdož se nebojí únavy při slézání jejich strmých stezek.“¹⁶

Je-li dána těmito methodickými úvahami celková *koncepte* knihy, musím se nyní zabývat několika podřadnějšími problémy vlastního pracovního postupu, neboli tak zvanou „řemeslnou“ stránkou postupu. Materiál pro české dějiny 10.—12. století, jak je všeobecně známo, je totiž velmi kusý, a jak ukáže bližší rozbor, i velmi jednostranný. To

¹³ Mám na zřeteli jeho práci „Epochy českých dějin“.

¹⁴ Marx-Engels „Vybrané spisy“, II., str. 512.

¹⁵ V. I. Lenin „Kdo jsou přátelé lidu“ (Spisy, I., str. 205).

¹⁶ K. Marx „Das Kapital“, I., str. 19.

znemožňuje živější vyličení postavení venkovského lidu a nutí historika v mnohých otázkách používat výsledků jiných věd jako opory svého zkoumání. Nejdůležitějším pomocníkem historika při líčení nejstaršího historického období českých dějin je archeologie, věda, která se obírá zbytky hmotné kultury.

Buržoasní historiografie si — s výjimkou prací L. Niederleho — výsledků archeologického bádání vůbec nevšímala. Historikové tuto nevšímavost ve svých pracích výslovně obhajovali. Na př. V. Novotný napsal přímo: „Zde jest nutno dosud se vším důrazem akcentovati skeptické stanovisko Niederlovo, že archeologie není dosud tak daleko, aby historie jejích výsledků mohla užiti nebo dokonce jimi nahraditi spolehlivé své prameny psané (a pro svou osobu dovolil bych si souditi, že také sotva kdy tak daleko bude).“¹⁷ Tento zjev není opět náhodný, ale nutně vyplývá z celkové koncepce buržoasní historiografie, jež omezovala svůj zájem na vynikající jednotlivce a vůbec si nevšímala dějin lidu. Pro dějiny jednotlivců nemohla archeologie vskutku podat žádné prameny rovnocenné kronikám. Proti tomuto neorganickému trhání historie od praehistorie se ohradila jako prvá velmi rozhodně sovětská historiografie, která poukazuje neustále na nezbytnost seznamovat se s výsledky archeologického bádání, využívat poznatků archeologů pro studium nejstarších dějin.

Je-li studium archeologického materiálu (který historik ovšem poznává z druhé ruky, z prací archeologů-odborníků) pro historika nezbytností, je však přitom nutno upozornit na to, že stav našeho archeologického bádání ještě není zdaleka takový, aby historika úplně uspokojil. Příčina tkví v tom, že buržoasní archeologie byla zaměřena na studium hrobů vynikajících jednotlivců (t. zv. knížecí hroby), na průzkum význačných staveb a památek a nikoliv na studium materiálu nejdůležitějšího pro poznání struktury společnosti, na studium sídlišť.¹⁸ Je skutečností, že dosud nemáme v Čechách prozkoumáno systematicky ani jediné sídliště. Ojedinelá fakta, jež archeologové při svých výzkumech zjišťují, jsou cenným materiálem pro historické studium, ale neumožňují dosud bezpečně celkové zhodnocení.

Dalším nedostatkem nynějšího stavu našeho archeologického bádání je, že slovanské období prothohistorie bylo dosud zcela zanedbáváno ve prospěch starších období a že o průzkumu sídlišť z 10.—12. století nemůže být dosud vůbec řeči. Tyto okolnosti neobyčejně ztěžují historikovi užiti archeologického materiálu. Je nesporné, že výzkum sídlišť novější doby je nákladný a velmi složitý a neslibuje tak efektní výsledky

¹⁷ V. Novotný v recenzi A. Bachmanna (ČČH, IX. — 1903, str. 164—165). Celková práce G. Skalského „Význam hmotných památek pro dějepisné bádání“ (ČČM, CXII. — 1938, str. 4—13) je pouhou apologií vědecké numismatiky a všímá si nadto pouze „kulturního“ významu těchto památek.

¹⁸ Srv. M. K. Каргер «Археологические исследования древнего Киева» (Киев 1951), стр. 5—6.

jako výzkum zaniklého kostela nebo opevnění. Mocnou oporou při práci našich archeologů však mohou být výsledky sovětské archeologie, která se věnuje *systematicky* průzkumu sídlišť a těch problémů, které souvisí s životem lidu.

Snažil jsem se v této práci užít výsledky československé archeologie co možná nejvíce, avšak vyhýbal jsem se mnohdy odvážným závěrům jednotlivých archeologů, kteří často z dosti chatrného materiálu budují dalekosáhlé koncepce.

Totéž, co bylo řečeno o archeologii, platí v ještě zvýšené míře o národopisu: Vědecký národopis vězí u nás dosud v plenkách. Různým etnografickým analogiím, které jsou v literatuře dosti oblíbeny, jsem se vyhýbal proto, že přespříliš svádějí k pouhému sociologisování.

Dosavadní práce o nejstarších českých dějinách vycházely mlčky z přesvědčení, že ještě aspoň 10. století zná nějaké „obecné slovanské dějiny“. Tento názor vyplýval z představy o naprosté primitivnosti a divokosti starých Slovanů. Všechny slovanské kmeny byly popisovány podle zmínek byzantských kronikářů z 6.—9. století a nebralo se ani v úvahu, že byzantské prameny jsou mnohdy tendenčně skresleny. Ve skutečnosti ovšem nějaký „typický“ slovanský vývoj, jak v něj věřila romantická historiografie a jak jej politicky propagovali narodníci a staří slavjanofilové, nikdy neexistoval a Slované podléhali tímž vývojovým zákonům jako ostatní národy. Na neudržitelnost těchto představ poukázala již zcela jasně sovětská historiografie¹⁹ a sám se této otázky příležitostně dotknu během líčení. Je též nutno upozornit na to, že samy prameny striktně odporují představě o primitivní „uniformitě“ Slovanů 10. století. Einhard přímo při popisu Slovanů píše, že se sice dorozumívají stejným jazykem, že se však „velmi liší mravy a ošacením“²⁰ a na různost zvyků u jednotlivých kmenů upozorňuje též výslovně ruský Letopisec²¹. Nepochybují o tom, že si Slované byli velmi blízcí svými zvyky a obyčeji a bezpochyby i mnohými institucemi, ale tato skutečnost nijak neopravňuje historika k tomu, aby zrekonstruoval nějaký „typický slovanský vývoj“.

Vyhýbal jsem se proto obvyklým slovanským analogiím, běžným v literatuře, a činím výjimku pouze při analogiích s ruskými poměry, ne proto, že bych soudil, že české a ruské poměry 10.—12. století si byly obzvláště příbuzné, jako spíše pro skutečnost, že ruské dějiny jsou do dnešní doby jedinými, marxisticky *propracovanými* dějinami. S analogiemi širšího rázu bude možno pracovat až tehdy, kdy i ostatní národy budou mít nejstarší období dějin marxisticky zpracováno. Pokusit se o takové zpracování v této práci by bylo znamenalo pokusit se o práci, na kterou síly jednotlivce zdaleka nestačí.

Starší historiografie hojně používala pro líčení původního stavu pod-

¹⁹ С. В. Юшков «Общественно-политический строй», стр. 84.

²⁰ „Einhardi Vita Karoli Magni“, p. 16.

²¹ Давр. лет., стр. 13.

danského obyvatelstva v 10. až 12. století též zmínek v listinách 13. a 14. století o starém právu, označovaném v pramenech jako „právo české“. Zmínky o starším právu nelze však prostě mechanicky přenášet do staršího období, a to ze dvou důvodů: předně se autoři pramenů snažili vyličít emfytheutické právo jako zvláště velikou vymoženost, a proto leckdy skreslovali starý stav; za druhé pak je si nutno uvědomit, že i t. zv. staré právo (t. j. neemfytheutické) prodělávalo během doby dosti podstatné změny. Všemi těmito otázkami se budu zabývat až v druhém díle této práce, kde se věnuji rozboru emfytheutického práva. Pro látku, o které pojednává tento díl, však z těchto poznatků vyplývá, že je nutno každý případ „starého práva“ zkoumat zvlášť a nepřenášet zmínky 13. a 14. století o „českém právu“ mechanicky do 12. století.

Ve své práci postupuji takto: nejdříve rozebírám prameny, které máme pro nejstarší období našich dějin k dispozici, pak přecházím ke zkoumání stavu výroby. Další rozbor zjišťuje společensko-ekonomickou formaci, která v Čechách 10.—12. století převládala. Pak teprve jsem mohl přistoupit k rozboru postavení venkovského lidu. Jsem si toho vědom, že je v této práci mnoho rozborů, které jsou vzhledem k vlastnímu životu venkovského lidu podružné a že celkové líčení postavení i života poddáných zůstává přes všechnu moji snahu v jednotlivostech dosti neurčité. Avšak tato okolnost souvisí konec konců se stavem zachovaného materiálu, na něž je historik odkázán. Rozboru zachovaného historického materiálu je věnována příští kapitola.